

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI DIN CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

CHIP ȘI ÎNVIERE ÎN TEOLOGIA BIBLICĂ A VECHIULUI TESTAMENT

– TEZĂ DE DOCTORAT –

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Chirilă

DOCTORAND:

Pr. Florian Marian Simonca

CLUJ-NAPOCA

2019

CUPRINS

Listă de abrevieri	4
Introducere.....	6
1. Status quaestionis	11
2. Delimitări terminologice și conceptuale.....	31
2.1. Chip	31
2.2. Înviere	41
3. Chip și înviere – perspectivă exegetico-teologică	48
3.1. Conceptul de „chip”	48
3.1.1. Chip și asemănare (Fac 1,26-27).....	49
3.1.2. Facerea omului (Fac 2,7).....	58
3.1.3. Conservarea chipului lui Dumnezeu din om (Fac 5,1-3).....	62
3.1.4. Chipul Domnului și prohibiția uciderii (Fac 9,6)	65
3.2. Conceptul de „chip” – sinteză teologică	69
3.2.1. „Chip”/„țelem” în tradiția iudaică	69
3.2.2. „Chip”/„eikona” în literatura patristică.....	79
3.3. Conceptul de „înviere”	93
3.3.1. Învierea personală (Iov 19,25; Ps 48,16)	94
3.3.2. Minuni ale învierii din morți (3Rg 17,17-23; 4Rg 4,34-37; 4Rg 13,21)	100
3.3.3. Învierea lui Mesia (Ps 15,10).....	112
3.3.4. Învierea de obște (Is 26,19; Iez 37,1-14; Dan 12,1-3)	117
3.4. Conceptul de „înviere” – sinteză teologică.....	128
3.4.1. Conceptul de înviere în literatura talmudică	128
3.4.2. Conceptul de înviere în literatura patristică	133
4. Chip și înviere – perspectiva eshatologică	138
4.1. Relația chip-înviere-nemurire	138
4.2. Darurile chipului.....	144
4.2.1. Libertatea omului.....	145
4.2.2. Vederea lui Dumnezeu.....	151
4.2.3. Participarea la Dumnezeu.....	161
4.3. Omul, chip al Chipului și împlinirea sa în El.....	164

4.3.1. Aspirația chipului după unirea deplină cu Arhetipul	164
4.3.2. Constituția hristologică și destinul hristologic al omului.....	179
4.3.3. Obârșia în Hristos și ontologia iconică a omului.....	185
4.3.4. Unirea veșnică a tuturor în Hristos și, împreună cu El, în Sfânta Treime.....	191
Concluzii.....	199
Bibliografie	205

Cuvinte-cheie: chip, înviere, asemănare, față, nemurire, eshatologie, creație, arhetip/protochip, om, adam, literatura patristică, sfinți părinți, tradiția iudaică, talmud, rabini, iubire, libertate, unire, eshatologie.

Dezvoltarea științifică contemporană contribuie în chip esențial la dezvoltarea discursului imanentist „despre om”. Tema *chipului lui Dumnezeu* în om poate reprezenta cheia desăvârșirii chipului istoric în eshatologie. Ca și chip al lui Dumnezeu, omul, este o ființă personală, așezată în fața unui Dumnezeu personal. Dumnezeu Se adresează lui ca unei persoane și omul îi răspunde ca o persoană. Totuși, persoana, neputând fi despărțită de firea care există în ea, orice nedesăvârșire, orice neasemănare a firii va mărgini persoana și va întuneca chipul lui Dumnezeu.

Conștiința dovedește nedesăvârșirea firii omenești căzute, adică pierderea asemănării cu Dumnezeu. Această fire fiind întunecată prin păcat, ne mai cunoscând adevăratul bine și tinzând, de cele mai multe ori, către ceea ce este „potrivnic firii”, persoana umană se găsește totdeauna înaintea necesității de a alege. Astfel, ea va înainta dibuind. Cunoscând și voind prin firea nedesăvârșită, ea este practic oarbă și neputincioasă, nu mai știe să aleagă binele și cedează, prea adesea, pornirilor firii devenite sclava păcatului. Astfel, ceea ce este în noi, după chipul lui Dumnezeu, este târât în prăpastie, rămânând totuși liber să aleagă, să se întoarcă din nou spre Dumnezeu. Adevăratul telos al ontosului uman, ne spun Sfinții Părinți, este unul singur: învierea noastră *en Hristo* / în Hristos și viețuirea cu și în Dumnezeu / *en Theos*. Bineînțeles că aceste lucruri sunt mai vizibile și vădite în Noul Testament, dar am dorit să scoatem în evidență faptul că Vechiul Testament nu este străin de aceste teme sau concepte, ci este cel care menține, sub o formă sau alta, nădejdea „hristificării omului”.

Ceea ce a determinat abordarea acestor două de teme, a chipului în om și a învierii, este faptul că semenii noștri au uitat amprenta cui o poartă și că distanța dintre noi și Creator se mărește cu fiecare pas al nostru în istorie, dacă pasul este păcat. Deși Dumnezeu și-a întors față către noi, prin Întruparea, Moartea, Învierea și Înălțarea Fiului Său, noi continuăm să-i întoarcem spatele, inconștienți fiind de repercursiunile ce decurg din această atitudine. Astfel, Hristos, Chipul/Fața lui Dumnezeu înomenit/înomenită, vine să-și învieze chipul.

Lucrarea de față este alcătuită din două părți mari: o primă parte de analiză exegetico-teologică a celor două concepte, iar cea de a doua parte este o perspectivă eshatologică a lor. Acestea sunt precedate de o introducere efectivă în tematica abordată și de o secțiune de preliminarii, în care sunt prezentate delimitările terminologice și conceptuale ale celor doi termeni, chip și înviere.

Prima parte propune un discurs exegetic-teologic la două teme importante din teologie, și anume, tema chipului lui Dumnezeu și tema învierii, în teologia biblică a Vechiului Testament. Am realizat acest demers prin abordarea celor mai importante și expresive texte scripturistice veterotestamentare. Astfel, la tema chipului lui Dumnezeu ne-am raportat, în mod special, la textele din cartea Fac 1,26-27; 2,7; 5,1-3; 9,6, dar și la alte texte directe și complete care împodobesc teologhisirea pe tema chipului lui Dumnezeu în om. În această primă parte am analizat problematica chipului și a asemănării, crearea omului, conservarea chipului lui Dumnezeu din om și chipul omului și prohibiția uciderii.

La tema învierii raportarea s-a făcut, în special, la textele din Iov 19,25; Ps 15,10; 48,16; 3Rg 17,17-23; 4Rg 4,34-37; 13,21; Iez 37; Is 26,19; Dan 12,1-3, dar și la alte texte directe sau contextuale cu referință la temă. Astfel, am tratat despre învierea personală, minuni ale învierii din morți, despre proorocirea învierii lui Mesia și despre învierea de obște. Abordarea fiecărui concept se încheie cu o sinteză teologică dezvoltată.

A doua parte tratează perspectiva eshatologică a celor două concepte. În această parte preocuparea noastră s-a oprit asupra relației chip – înviere – nemurire, asupra câtorva daruri ale chipului (libertatea în Dumnezeu, vederea lui Dumnezeu, participarea la Dumnezeu) și asupra relației chipului cu Chipul și a împlinirii lui în El.

În tratarea tezei am pornit de la „vârful” referatului creștii și de la întrebarea ce este chipul lui Dumnezeu în om și care sunt implicațiile eshatologice, cum va trece prin înviere și cum va fi înveșmântat pentru ne-murire. Și nu este ușor de răspuns, deoarece chipul este o componentă a persoanei umane, la rândul ei o mare taină, iar în al doilea rând este chip al lui Dumnezeu, Cel mai presus de fire și de cuvânt. De la Sfinții Părinți la teologii mai vechi și contemporani au fost mulți care au încercat tratate de această temă. După cum există o teologie apofatică îndreptată spre misterul Dumnezeirii, tot așa există și o antropologie apofatică care este îndreptată spre misterul omului, care deși este ființă căzută, este și chipul slavei lui Dumnezeu.

Astfel că, în realizarea demersului nostru de cercetare ne-am bazat pe lucrări, studii și comentarii biblice românești și internaționale de referință în domeniu, precum și pe scrierile patristice care abordează tema cercetării noastre. Am acordat atenție și scrierilor din mediul și gândirea iudaică, corelând înțelesul creștin al acestor concepte (chip și înviere) cu sensul și înțelesul pe care îl au în spațiului religios iudaic. În acest sens, am accentuat măreția, demnitatea și menirea omului, ca purtător al chipului lui Dumnezeu, dar și cel care poate fi înviat de către Yahwe în gândirea și tradiția rabinică Talmudului. În această zonă, o importanță

deosebită are Filon din Alexandria, comentat și completat de alți gânditori ai spațiului filosofic-religios iudaic.

Pe lângă lucrări, studii și comentarii biblice românești și internaționale de referință în domeniu, precum scrierile patristice și cele din mediul iudaic, am folosit și lucrări din altă sferă teologică, decât cea biblică, atât din spațiul românesc, cât și din cel internațional. Atât teologia răsăriteană, cât și cea occidentală s-au aplecat asupra textelor din Sfânta Scriptură și asupra scrierilor Sfinților Părinți, în special cele care sunt axate pe referatul creației, și au încercat să scoată la lumină învățăturile transmise de către ambele surse de învățătură teologică. La început, teologia protestantă cât și o parte din cea apuseană au neglijat Sfânta Tradiție și s-au folosit mai multe de Sfânta Scriptură. Teologia răsăriteană, în schimb, a folosit de la început ambele surse ale Revelației.

Obiectivele cercetării noastre sunt: 1) evidențierea faptului că pecetea lui Dumnezeu în ființa umană este chipul, iar telosul lui este în-vierea lui și în-veșnicirea lui și a creației în Dumnezeu; 2) această în-viere și în-veșnicire se poate face numai prin alipirea de Hristos; 3) Hristos ne unește cu Sine pe toți, și prin aceasta ne face pe toți uniți cu întreaga Sfântă Treime, făcându-i, astfel, părtași veșniciei.

În demersul nostru, ca metode de cercetare, am făcut apel la exegeza istorico-critică, folosindu-ne de elementele științifice ale acesteia. În primul rând, am realizat analiza celor două concepte, de chip și de înviere, am selectat câteva texte exponențiale pentru a le interpreta ținând cont de contextul și de condițiile religioase, culturale și lingvistice în care a fost redactat textul de analizat, dar nu am uitat de rigorile de interpretare folosite de mediul răsăritului creștin, cu teologhisirea specifică lui. Am procedat și la identificare perspectivei duhovnicești care îmbogățește paragrafele biblice analizate, perspectivă care este regăsită, mai ales, în scrierile Sfinților Părinți. Nu am lăsat deoparte nici interpretările iudaice referitoare la textele abordate, deoarece, pentru noi a contat faptul că evreii au fost primii destinatari ai textelor scripturistice, iar aportul acestora, adus la îmbogățirea înțelegerii textului scripturistici, este unul consistent.

În urma demersului nostru științific de cercetare se poate spune faptul că omul fiind *chip al Chipului* își poate împlini menirea sau rostul numai în Hristos pentru că, Fiul lui Dumnezeu fiind, S-a făcut om pentru noi și a înălțat firea umană la cel mai înalt nivel al existenței sale. Astfel, omul își găsește conținutul ontologic în Chipul Absolut. Unind pe oameni cu Sine, prin umanitatea Sa ridicată la iubirea nemărginită, Hristos unește cu Sine pe toți, și prin aceasta îi face pe toți uniți și cu Tatăl în Duhul Sfânt făcându-i și părtași, prin înviere, veșniciei.

În contemporaneitate, și nu numai, chipul lui Dumnezeu, care este permanent amenințat să joace rolul unei caricaturi, trebuie să devină, prin viața personală, un simbol al în-veșnicirii, sau altfel spus, să în-viem prin chip în Treime pe măsura asemănării cu Dumnezeu. Etica noastră este asemănarea cu Dumnezeu, căci Dumnezeu este bucuria, iubirea și libertatea omului. Această asemănare devine adevăratul criteriu al acțiunilor umane, adică respectul necondiționat al persoanei. Chipul poate fi definit în multe feluri (amprentă, pecete, nous, viață, libertate, stăpânire, lumină), dar definiția corectă o putem vedea numai în Hristos, care, prin iubirea kenotică, viețuiește în fiecare persoană și astfel, prin ea, în creație.

Crearea omului, prezentată în referatul biblic al antropogenezei, este prezentată ca fiind una cu totul specială, comparând-o cu ce a fost creat până la el. Particularitatea modului de creare a omului este dată de sfatul intratrinitar care se realizează în veșnicie (Fac 1,26) și crearea și ancorarea în istorie (Fac 1,27), prin acțiunea specială și directă a lui Dumnezeu (Fac 2,7). Conceptul de „chip” provine din ebraicul *telem* (תֵּלֵם). Septuaginta îl traduce prin *eikon*, iar Vulgata, îl traduce prin *imago*. Alături de referatul biblic al antropogenezei (Fac 1,26-27) se pot identifica alte două pasaje scripturistice care fac referire la chipul lui Dumnezeu (Fac 5,1-3; 9,6). În Facere 5,1-3 termenul chip apare utilizat în legătură cu Adam căruia, iar în Facere 9,6, Dumnezeu îl înștiințează pe Noe că viața aparține lui Dumnezeu și prin urmare, omorul reprezintă o ofensă adusă lui Dumnezeu. Aceste pasaje scripturistice folosesc conceptul, dar nu arată în ce constă acesta și nici nu-l definesc. Acest fapt a dus la numeroase interpretări, fie de natură lingvistică, fie de natură teologică.

Lecturând paginile Vechiului Testament, remarcăm faptul că, omul fiind o ființă paradoxală, cu alcătuire dihotomică (trup și suflet) este așezat în două tipuri de raportare la Dumnezeu: 1) se observă inferioritatea omului în comparație cu măreția lui Dumnezeu (el este țărână) și 2) măreția sa în raport cu celelalte creaturi (el este coroana creației). În dimensiunea Noului Testament conceptul de chip al lui Dumnezeu este relevant și primește noi valențe, atât în plan moral cât și în plan hristologic, soteriologic și eshatologic. Hristos cel veșnic este „Chipul lui Dumnezeu, Tatăl” (2Cor 4,4; Rom 8,29; Col 1,15.18; Fil 2,6; Evr 1,3; 1In 3,2), și astfel, „după cum am purtat chipul celui pământesc, să purtăm și chipul celui ceresc” (1Cor 15,49). Sfântul Apostol Pavel vorbește despre „omul cel nou” în Hristos, spunând că acesta „se înnoiește, spre deplină cunoștință, după chipul (*eikon*) Celui ce l-a zidit” (Col 3,10) și despre om ca „fiind chip (*eikon*) și slavă a lui Dumnezeu” (1Cor 11,7).

Conform principiului fundamental al antropologiei rabinice crearea omului este *după chipul lui Dumnezeu*, lumea doar pentru ca să-i fie de folos omului, iar pe om nu l-a creat decât pentru a-L sluji pe Dumnezeu, marcând punctul culminant din opera creației. În cadrul

literaturii rabinice de mai târziu, omul devine „partener” al Creatorului. Problematika doctrinei despre crearea omului și chipul lui Dumnezeu, pe care-l poartă s-a dezvoltat, imprimându-i-se diferite nuanțe și direcții. Astfel, Lévinas vorbește, despre o „creație continuă”, despre raportul ierarhic, Dumnezeu-om și structura analogică în care omul este încadrat prin intimitatea specială pe care Elohim i-o acordă și îi oferă omului statutul de suflet al lumii, alături de Elohim.

Concepția Sfinților Părinți referitoare la om – *chip al lui Dumnezeu*, este o sinteză între concepția biblică (care vizează mai mult așa-zis-ul antropomorfism al lui Dumnezeu), după care omul a fost creat *chip* al lui Dumnezeu pentru a stăpâni lumea, și concepția spiritualistă (venită din mediul alexandrin), după care sufletul este *chipul lui Dumnezeu*. Mulțidintre ei au scris tratate în care au încercat să descopere contemporanilor și nouă, peste veacuri, natura materială și spirituală a omului, valoarea vieții lui și telosul lui. Apologeții accentuează noțiunea de Logos, iar conceptul de chip al lui Dumnezeu este privit în relație cu Hristos – Chipul Tatălui: Tatăl s-a revelat pe El Însuși făcând vizibil Logosul Său. Părinții bizantini dezvoltă și accentuează partea spirituală, invizibilă a omului, pornind de la concepția structurii dihotomice a omului sau altfel spus, sufletul reprezintă chipul lui Dumnezeu în om, iar Hristos este Cuvântul și Chipul Tatălui. În teologhisirea Părinților capadocieni se observă o ordonare trinitară, astfel, Chipul lui Dumnezeu este Hristos, care este Chipul vizibil al lui Dumnezeu invizibil, iar Duhul Sfânt este Chip al Fiului. Tot aici se poate vedea apariția și uzanța termenului de *αρχέτυπον*, care este tradus prin arhetip sau model și că adevăratul chip se arată în măsura în care posedă atributele Modelului/ Arhetipului său (Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Grigorie Teologul).

Pentru a decipta cât mai clar învățătura cu privire la înviere, așa cum reiese ea din cadrul Vechiului Testament am organizat versetele tematic și gradual, astfel: 1) despre învierea personală, 2) despre minuni ale învierii din morți, privite ca dovezi ale învierii eshatologice și 3) despre înaintea vederea învierii lui Mesia, ca nădejde a învierii noastre și (4) despre învierea de obște, care este punctul central al învățăturii despre înviere și de viața de apoi.

În textul Vechiului Testament nu se găsesc referințe la înviere, în mod propriu-zis. Nu este nici un pasaj care să menționeze cuvântul „înviere”. Se pot identifica anumite pasaje din care se poate desprinde ideea de înviere. Aceste pasale scripturistice, nu foarte multe, constituie fundamentul vechi-testamentar pe baza căruia s-a dezvoltat ulterior – în literatura apocaliptică și în tradiția rabinică – învățătura despre înviere. Din conținutul lor înțelegem că învierea reprezintă actul eshatologic prin care Dumnezeu va readuce morții se vor ridica din moarte la viața veșnică (Iov 19,25, Ps 15,10, Ps 87,11, Is 26,19, Iez 37, Dan 12,1-3, Os 6,1-3, Sof 3,8 sau

3Rg 17,21 și 4Rg 13,20-21). Se poate observa din aceste pasaje că, în cele mai multe dintre ele, se utilizează verbul ebraic *קום* (*qum*). Acest verb se traduce prin „a se ridica” și, în mod general, este utilizat cu referire la acțiunea fizică prin care cineva, stând în șezut sau culcat, se ridică (ex. Dan 3,24); la cineva care, dormind, se trezește (Dan 6,19); la actul de a ridica (zidi) o construcție (ex. Ezd 5,2) sau, în anumite cazuri – care sunt relevante pentru teza de față – la actul de a învia din morți (ex. Is 26,19). Analiza teologică asupra acestui termen în cadrul pasajelor, mai sus amintite, a dus la conturarea dimensiunii terminologice asupra discursului anastasic vechi-testamentar.

În iudaism, învățătura despre înviere pare aibă două direcții importante. Prima direcție urmărește ideea de judecată și de răsplată doar pentru națiunea iudaică, cu diferitele nuanțe sau opinii personale ale unor rabini. Această primă direcție s-a dezvoltat pornind de la ideea de restaurare politică (Os 6,1-3; Iez 37,1-14). A doua direcție, la fel de importantă, arată faptul că trupul și sufletul reprezintă o unitate indivizibilă și accentuează învierea fiecărui om cu trupul și că judecata va fi făcută fiecărui om înviat în parte (indiferent de naționalitate). În timpurile apropiate contemporaneității, anumite cercuri tradiționaliste și conservatoare păstrează credința în înviere, accentuând ideea că mântuirea fiecăruia se află în mâinile lui Dumnezeu și că omul trebuie să fie mântuit ca întreg (trup și suflet), nu doar spiritual. În iudaismul reformat, credința în înviere este aproape negată, considerându-se conceptul a fi doar o metaforă care te duce înspre nemurirea sufletului.

Învățătura despre înviere s-a dezvoltat treptat în cadrul Bisericii, iar Sfinții Părinți tratează conceptul plecând de la învierea Mântuitorului Iisus Hristos, accentuând faptul că învierea Mântuitorului a fost corporală, și că la fel va fi și învierea noastră (Sf. Iustin Martirul și Filozoful, Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Chiril al Alexandriei, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Vasile cel Mare). Sfântul Ioan Damaschin oferă o sinteză a învățăturii patristice dezvoltată până la el, arătând că învierea este unirea sufletului și a trupului, care va deveni incoruptibil și nestricăcios.

Raportul dintre chip și înviere îl putem descrie în momentul în care vedem, că Duhul Celui care a suflat suflare de viață făcându-l pe om ființă vie (Fac 2,7) va sufla și peste morți, iar aceștia vor învia (Iez 37,9-10), astfel unii vor învia spre viața veșnică, iar alții spre osânda veșnică (Dan 12,2), în funcție de cum și-au lucrat chipul lui Dumnezeu din ei. Sinteza teologică creionează modul în care s-a dezvoltat conceptul de înviere în gândirea iudaică și în cea creștină. Fiecare dintre cele două medii de gândire amintite au plecat de la textul biblic, fapt care le face să aibă numeroasele elemente comune în privința acestei teme, dar diferența definitorie, dintre cele două, constă în actul învierii Domnului Hristos, negat de evrei și slăvit

de creștini. Scopul nostru nu este de a ridica polemici, ci de a evidenția sensul profund pe care l-a oferit Mântuitorul morții și învierii prin exemplul Său.

Omul înviază / în-viază și devine nemuritor prin înrudirea lui cu Dumnezeu și chiar dacă refuză sau rupe legătura și se însingurează, el tot nemuritor, pentru că omul este creat pentru eternitate. Chiar dacă a avut o „cădere” (păcatul original) în relația cu Dumnezeu, omul nu a pierdut chipul, ci cu sufletul, zbuciumat de iminența morții trupului, tânjește spre depășirea acestui deznodământ al vieții sale (pământești), consolându-se în același timp, cu nemurirea și reunificarea ființei umane prin înviere. Prin înviere se confirmă valoarea unică și inconfundabilă a persoanei umane, identitatea ei și răsplata ei în calitate de ființă responsabilă și liberă, adică purtătoare a chipului divin.

La creare, prin pecetluirea cu chipul lui Dumnesu, omul a primi haruri/daruri divine pentru a-l ajuta la îndeplinirea telosului său. Prin acestea omul împlinea, în viața sa modul personal de existență după modelul divin. Această „zestre” este semnul reușitei lui Dumnezeu în noi, iar scopul final va fi preamărirea lui Dumnezeu în noi. Sunt multe aceste daruri, iar printre ele am putea enumera: puritatea, libertatea, fericirea, iubirea, dreptatea în judecarea morală, viața, rațiunea, înțelepciunea, etc. Dintre acestea au fost expuse doar câteva: libertatea în Dumnezeu (Fac 2,17), vederea lui Dumnezeu (Fac 18; Ieș 19;20;32) și participarea la Dumnezeu (Spațiul sacru).

În ultima parte a cercetării am arătat ca omul fiind „chip al Chipului” își poate împlinii menirea sau rostul numai *en Hristo / în Hristos*. Dacă la crearea lumii din nimic a participat întreaga Sfântă Treime, atunci putem vorbi și de participarea Logosului. Iar dacă acest principiu teologic se vede nedeslușit în Pentateuh, cuvintele ucenicului iubit, evanghelistul Ioan, „l-a început era Cuvântul“, fac lumină în această problemă a începuturilor. Astfel, Logosul este Principiul existenței și Rațiunea creației, este Arhetipul și telosul existenței umane.

Firea umană își găsește, în Hristos, împlinirea aspirației sale spre desăvârșita unire cu Dumnezeu și prin el toată creatura. Hristos este, astfel, ca Dumnezeu întrupat, adevăratul Mijlocitor între Dumnezeu și întreaga creațiune. Numai omul se poate uni prin spiritul său creat cu materia creată și, în același timp, numai el se deschide conștient lui Dumnezeu și infinității Lui. Toți oamenii se întâlnesc în Hristos cu Dumnezeu, spre care tind toți, și în trupurile lor aduc și natura materială în întâlnirea cu Dumnezeu pe care o are și El prin trupul Lui. Astfel, în Hristos împlinește cu adevărat aspirația oamenilor de a se întâlni toți cu toate în mod deplin în Dumnezeu și între ei, ca fii ai Tatălui și frați între ei.

Pentru Părinții Bisericii, punctul de plecare și centrul teologiei chipului este învățătura Apostolului neamurilor, pentru care „chip al lui Dumnezeu” este Hristos (Col 1,15-18). Omul

este responsabil pentru creație, ca unul ce este recapitulare și conștiință a întregii creații, pentru că Arhetipul lui, Hristos, este Recapitularea și Mântuitorul a toate.

Omul este creat după chipul lui Hristos, în așa măsură încât să se poată asemăna cu El, pentru că Hristos este modelul desăvârșit. Devine, astfel, limpede faptul că esența omului nu se află în materia din care a fost creat, ci în Arhetipul după care a fost plămădit și spre care tinde. Așa cum adevărul icoanei se află în persoana zugrăvită pe ea, tot așa și adevărul omului se află în Modelul lui. Aceasta tocmai fiindcă modelul este cel care organizează, pecetluiește și configurează materia și, în același timp, o atrage. Modelul / Arhetipul reprezintă conținutul ontologic al *chipului* (icoanei). Ca realizare supremă a omului, este firesc ca Hristos să reprezinte scopul urcușului umanității, început dar și capăt al istoriei.

Fiecare om își dorește sau ar trebui să-și dorească unirea pentru veșnicie cu Hristos și împreună cu El cu Sfânta Treime. Cunoaștem că omul aparține veșniciei, în mod potențial, prin purtarea chipului lui Dumnezeu, și că se află într-un progres nesfârșit, pentru că nu se satură niciodată de infinitatea pe care o are Dumnezeu, prin fire, din veci. Dacă Hristos este ipostasul superior și plinitor al fiecăruia dintre noi, atunci mădularele noastre sunt ale Lui, la fel și gândurile noastre. Astfel că fiecare creștin este unit cu Hristos, sau cu cât sunt mai unit cu Hristos, cu atât sunt mai unit cu fiecare. Unindu-i pe oameni cu Sine, prin umanitatea Sa, Hristos, ca Fiul Tatălui, îi unește pe toți și cu Tatăl, în Duhul Sfânt. Astfel, Dumnezeu Cel în Treime se face totul în toate, fără să le desființeze, pentru că le iubeste pe toate. Modul prin care ne așezăm, ne ascundem, prin/în Cel Care este Viața veșnică, este învierea.

La final, toate acestea se regăsesc, nădăjduim, în acest demers de cercetare și putem spune că omul în fața lui Dumnezeu se sfințește și sfințește, află și se regăsește în iubirea Sa veșnică și astfel crește noul existent în creație ca și nou al veșniciei. Omul este o doxologie și ca chip tinde spre asemănarea cu Dumnezeu, iar această doxologie este re-așezarea euharistică a creației în veșnicie. Adam-ul este persoană de sine și în sine, care nici măcar pe sine nu se epuizează, decum pe celălalt, iar prin celălalt crește koinonic în veșnicie și în fraternitatea ecumenică a firii.

De aceea concluzionăm printr-o scurtă analiză asupra modului în care omul, chip al Chipului, poate lega istoria de eshatologie, prin unirea cu Hristos și împreună cu El, în Sfânta Treime. Datorită faptului că demersul cercetării noastre, *Chip și înviere în teologia biblică a Vechiului Testament*, constituie o temă vastă și complexă și că în cercetarea biblică românească temele *chipului lui Dumnezeu* în om și a *învierii*, nu au fost tratate unitar, o lucrare de teologie biblică pe aceste două teme (tratate unitar), și în același timp, care să cuprindă și alte zone ale cercetării decât cea ortodoxă, este bine venită. Această lucrare nu poate fi considerată

exhaustivă, ci poate constitui, o perspectivă sau un reper și în vederea dezvoltării altor valențe ale acesteia. Astfel, telosul principal de a aduce în față o lucrare care să arate că omul este chip al Chipului și cel care poate lega istoria de eshatologie. Cheia ajungerii de la chip la nemurire (veșnicie) este învierea. Pentru că nu mai prin înviere putem deschide porțile ne-muririi.

BIBLIOGRAFIE

I. EDIȚII ALE SF. SCRIPTURI

- *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. Karl Elliger și Wilhelm Rudolph (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1987).
- *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX*, ed Alfred Rahlfs (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1935).
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediția Sfântului Sinod (București: IBMO, 2018).

II. DICȚIONARE, ENCICLOPEDIILE LEXICOANE, CONCORDANȚE BIBLICE

- ACHTEMEIER, P.J., *HBD* (San Francisco: Harper & Row, 1985).
- ALEXANDER, Desmond and David W. BAKER, *DOTP* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2003).
- BAKER, W. ,*CWSDOT* (Chattanooga: AMG Publishers, 2003).
- BOTTERWECK, Johannes et al., trad. Douglas W. Stott, *TDOT*, vol. 12 (Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2003).
- BRIA, Ion, *DTO* (București: IBMO, 1994).
- BROWN, Francis et al., *Enhanced Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon* (Oak Harbor: Logos Research Systems, 2000).
- BUTA, Ioan et al. *Concordanță biblică* (București: Basilica, 2018).
- COPPERS, J., „קִיּוּם”, în *TWOT*, eds. Laird Harris et al. (Chicago: Mody Press, 1999).
- CURTIS, Edward M., „Image of God, ” în *ABD*, vol. 3 ed. David Noel FREEDMAN (New York: Doubleday, 1996).
- DAVIS, J.D., *Dictionary of the Bible* (London, 1972).
- DOUGLAS, D. et. al., *DB*, trad. Liviu Pup și John Tipei (Oradea: Cartea creștină, 1995).
- DOUGLAS, James and Merrill C. TENNEY, *NIBD* (Grand Rapids: Zondervan, 1987).
- ELWELL, Walter A., *EDBT* (Grand Rapids: Baker Book House, 1997), 288.
- ERICKSON, Millard J., *CDCT* (Wheaton: Crossway Books, 2001).
- JENNI, Ernst și Claus Westermann, *Theological Lexicon of the Old Testament*, trad. Mark E. Biddle (Peabody: Hendrickson Publishers, 1997).
- JOHNSTON, George W., „Resurrection,” în *The theological wordbook: The 200 most important theological terms and their relevance for today*, eds. Charles R. Swindoll și Roy B. Zuck (Nashville: Word Pub., 2000).

- KOHLENGERGER, John R. și James A. SWANSON, *HECOT* (Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1998).
- LIVINGSTONE, „Image, ” în *DDDB*, ed. Karen van der Toorn et al. (Leiden/ Grand Rapids: Brill/Eerdmans, 1999).
- MCGUCKIN, John Anthony, *DTP*, trad. Dragoș Dâscă și Alin-Bogdan Mihăilescu (Iași: Doxologia, 2014).
- *Molitifelnic* (București: IBMO, 2006).
- MYERS, Allen, C. *EBD* (Grand Rapids: Eerdmans, 1987).
- NAGEL, G., „Images,” în Jean-Jacques von ALLMEN, *Vocabulaire biblique* (Neuchâtel, 1964).
- NICKELSBURG, George, „Resurrection,” în *EDEJ*, eds. Jhon J. Collins și Daniel C. Harlow (Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 2010).
- OANCEA, Constantin, *Cartea Facerii. Analiză morfologică, lexic și note critice la textul masoretic. Capitolele 1-11* (Sibiu: Ed. Universității „Lucian Blaga”, 2008).
- PUIUL, Ioan, *Concordanță biblică* (Iași: Doxologia, 2018).
- SERGE, Missatkine, *Mistica Vechiului Testament în Marie – Madelaine Dary, Enciclopedia doctrinelor* (Timișoara: Amarcord, 1997).
- SIMKINS, Ronald A., „Imafe of God, ” în *EDB*, ed. David Noel Freedman (Grand Rapids: Eerdmans, 2000).
- SWANSON, James, *The new Strong's dictionary of Hebrew and Greek words* (Nashville: Thomas Nelson, 1997).
- *The Anchor Yale Bible Dictionary*, ed. David Noel Freedman (New York: Doubleday, 1996).
- *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 2009).
- *Theological Wordbook of the Old Testament*, eds. Laird Harris, Gleason Archer, Bruce Waltke (Chicago: Moody Press, 1999).

III. RESURSE IUDAICE

- ACHKENAZI DE JANOW, Jacob ben Isaac, *Le comentaire sur la Torah. Tseenah Ureenah* (Lagrasse: Verdier, 1987).
- COHEN, Abraham, *Talmudul*, trad. C. Litman (București: Hasefer, 1999).
- EISENBERG, Josy, *Iudaismul*, trad. C. Litman (București: Humanitas, 1995).
- EPSTEIN, Isidor, *Iudaismul. Origini și istorie*, trad. Țicu Goldstein (București: Hasefer, 2001).

- FILON DIN ALEXANDRIA, *Comentariu alegoric al legilor sfinte, după lucrarea de șase zile*, trad. Zenaida Anamaria Luca (București: Paideia, 2002).
- FLAVIUS, Josephus, *Antichități iudaice*, vol. 2, trad. Ion Acsan (București: Hasefer, 2001).
- HYMAN, Arthur, „Maimonides Thirteen Principles” în *Jewish Medieval and Renaissance Studies*, ed. Alexander Altmann (Harvard: Harvard University Press, 1967).
- JOSY, Eisenberg, *Iudaismul*, trad. C. Litman (București: Humanitas, 1995).
- LÉVINAS, Emmanuel, *L'au dela du verset. Lectures et discours talmudiques* (Paris: Les Editions de Minuit, 1982).
- MAIMONIDE, *Călăuza rătăciților*, trad. Dumitru Haiman (București: Hasefer, 2000).
- MOSÉS, Stéphane, *Sistem și revelație*, trad. Țicu Goldstein (București: Hasefer, 2003).
- NEUSNER, Jacob, *The Babilonian Talmud. A Translation and commentary* (Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2005).
- RAMBAN, *The Torah with Ramban's commentary translated, annotated, and elucidated. Bereishis*, vol 1, ed. Yaakov Blinder și Yoseph Kamenetsky (Mesorah Pubns Ltd, 2004).
- SARNA, Nahum M., Genesis, în *JPS* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1989).
- SCHOLEM, Gershom, *Cabala și simbolistica ei* (București: Humanitas, 1996).
- SCHOLEM, Gershom, *Studii de mistică iudaică*, trad. Inna Adescenco (București: Hasefer, 2000).
- SKOLNIK, Fred et. al, *Encyclopaedia Judaica*, vol. 17 (Detroit: Thomson Gale, 2007).
- SOLOMOVIC, Teșu I (ed.), *Talmudul. Cartea sfântă a evreilor* (București: Teșu, 2008).
- WALD, Henri, *Înțelesuri Iudaice* (București: Hasefer, 1995).
- WIGODER, Geoffrey, *Enciclopedia Iudaismului*, trad. Radu Lupan și George Weiner (București: Hasefer, 2006).

IV. RESURSE PATRISTICE

- AMBROSE, *On His Brother Satyrus* 2.69 – K. STEVENSON și M. GLUERUP, *Ezekiel, Daniel*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 13* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2008).
- AMBROSE, *On Noah* 26.94 – A. LOUTH & M. CONTI, *Genesis 1-11* în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 1* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2001).
- ATENAGORA ATENIANUL, *Despre învierea morților*, în *PSB 2*, trad. Teodor Bodogae, Olimp Căciulă și Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1980).

- AUGUSTINE, *Sermon 124.4* – M. CONTI și G. PILARA, *1-2 Kings, 1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah, Esther*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 5* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2008).
- AUGUSTINE, *City of God 15.21* – A. LOUTH & M. CONTI, *Genesis 1-11* în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 1* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2001).
- CAESARIUS OF ARLES, *Sermon 128.8* – M. CONTI și G. PILARA, *1-2 Kings, 1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah, Esther*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 5* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2008).
- CHRYSOSTOM, *Commentary on Job 19.25–26* – M. SIMONETTI și M. CONTI, *Job*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 6* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2006).
- EFTIMIE ZIGABETUL, *Tâlcuirea Psaltirii a proorocului și împăratului David*, trad. Veniamin Costachi (Iași: Institutul Albinei, 1850).
- EPHREM THE SYRIAN, *Commentary on Genesis* – A. LOUTH & M. CONTI, *Genesis 1-11* în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 1* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2001).
- EPHREM THE SYRIAN, *On The First Book Of Kings 17.2* – M. CONTI și G. PILARA, *1-2 Kings, 1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah, Esther*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 5* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2008).
- JOHN CHRYSOSTOM, *Homilies on St. Ignatius and St. Babylas 5* – M. CONTI și G. PILARA, *1-2 Kings, 1-2 Chronicles, Ezra, Nehemiah, Esther*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture OT 5* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2008).
- NICOLAE CABASILĂ, *Despre viața în Hristos*, trad. Teodor Bodogae (Sibiu, 1946).
- ORIGEN, *Despre principii*, în *PSB 8*, trad. Constantin Galeriu și Teodor Bodogae (București: IBMO, 1982).
- ORIGEN, *Omilii, comentarii și adnotări la Geneză*, trad. Adrian Muraru, (Iași: Polirom, 2006).
- SF. AMBROZIE AL MILANULUI, *Tâlcuiri la Sfânta Scriptură*, în *PSB 52* (București: IBMO, 2007).
- Sf. ATANASIE CEL MARE, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, în *PSB 15*, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1987).
- SF. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 2000).
- SF. CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 2003).

- SF. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Protrepticul*, în *PSB* 4, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO).
- SF. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, în *PSB* 5, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1982).
- SF. DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile dumnezeiești* (București: Paideia, 1996).
- SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Poeme despre sine*, în *PG* 37, 1165-1167.
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre copiii care mor de timpuriu*, în *PSB* 30, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1987).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, în *PSB* 30, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre Fericiri*, în *PSB* 29, trad. Dumitru Stăniloae, Ioan Buga (București: IBMO, 1982).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre suflet și înviere*, în *PSB* 30, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise*, în *PSB* 29, trad. Dumitru Stăniloae, Ioan Buga (București: IBMO, 1982).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, în *PSB* 30, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Omilia la Ecclesiast*, în *PSB* 30, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998).
- SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, în *PSB* 29, trad. Dumitru Stăniloae, Ioan Buga (București: IBMO, 1982).
- SF. GRIGORIE PALAMA, *Despre sfânta lumină*, în *Filocalia* 7, trad. de Dumitru Stăniloae (București: EIBMO, 1977).
- SF. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. Dumitru Fecioru (București: Apologeticum, 2004).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Cele dintâi omilii la Facere*, trad. Adrian Tănăsescu-Vlas, (București: Sofia, 2004).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Dascălul pocăinței – omilii și cuvântări. Cuvânt de ce pomul acela se numea pomul cunoștinței binelui și răului?*, ed. Irineu Slătineanu (Râmnicul Vâlcea: Sfânta Episcopie, 1996).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia la Facere*, în *PSB* 21, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1987).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia la Matei*, în *PSB* 23, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1994).

- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Psalmi*, trad. Laura Enache (Iași: Doxologia, 2011).
- SF. IRINEU DE LYON, *Contra ereziilor*, vol. 2, trad. Dorin Octavian Picioruș (București: Teologie pentru azi, 2007).
- SF. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, *Dialog cu iudeul Trifon*, în *PSB 2*, trad. Teodor Bodogae, Olimp Căciulă, Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1980).
- SF. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, *Apologia întâi în favoarea creștinilor*, în *PSB 2*, trad. Teodor Bodogae, Olimp Căciulă și Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1980).
- SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie. Deosebirea între pomul vieții și pomul cunoștinții binelui și răului,” în *Filocalia 3*, ed. Dumitru Stăniloae (București: Humanitas, 2009).
- SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, în *PSB 80*, trad. D. Stăniloae (București: IBMO, 1983).
- SF. SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice. Scrieri I* (Sibiu: Deisis, 2001).
- SF. TEODORET AL CIRULUI, *Tâlcuirea psalmilor împăratului prooroc David* (Neamț: Sfânta Mănăstire „Sfinții Arhangheli” – Petru Vodă, 2003).
- SF. VASILE CEL MARE, „Despre crearea omului,” în *Altarul Banatului 7-9* (1996).
- SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, în *PSB 12*, trad. Constantin Chițescu și Todor Bodogae (București: IBMO, 1988).
- SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, în *PSB 17*, trad. D. Fecioru (București: IBMO, 1986).
- SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi*, în *PSB 17* (București: EIBMO, 1986).
- SF. VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, în *PSB 17*, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1986).
- SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGIEEN, *Hymnes I*, în *SC 156* (Paris, 1969).
- TERTULIAN, *Despre suflet*, în *PSB 3*, trad. Nicolae Chițescu et al. (București: IBMO, 1981).
- TERTULLIAN, *The doctrine of the Resurrection*, în *Ante-Nicene Fathers 3*, ed. Philip Schaff et al. (Edinburgh: T & T Clark, 2006).

V. COMENTARII BIBLICE

- ALDEN, R.L., *Job, The New American Commentary* 11 (Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001).
- ALLEN, Leslie C., *Ezekiel 20-48*, în *WBC* 29 (Dallas: Word Books, 1994).
- BOICE, J.M., *Psalms* (Grand Rapids: Baker Books, 2005).
- BRISCOE, D.S. și L.J. OGILVIE, *The Preacher's Commentary Series. Genesis*, vol. 1 (Nashville: Thomas Nelson Inc., 1987).
- BULAI, Alois et al., *Psalzii. Traducere, note și comentarii* (Iași: Sapiientia, 2005).
- CARTER, C.W., *The Book of Job*, în *The Wesleyan Bible Commentary* 2 (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1968).
- CLENDENEN, E.R., *Isaiah 1-39*, în *NAC* (B & H Publishing Group, 2007).
- CLINES, J. A., „The Image of God in man,” *Tyndale Old Testament Lecture* 19 (1968).
- CRAIGIE, P.C., *Psalms 1-50*, în *WBC* 19 (Dallas: Word, Incorporated, 2002).
- FRITZ, V. A., *Continental Commentary: 1 & 2 Kings* (Minneapolis: Fortress Press, 2003).
- GAEBELEIN, A.C., *Ezra to Psalms*, în *The Annotated Bible* 3 (Bellingham: Logos Research Systems, Inc., 2009).
- GODINGAY, John E., *Daniel*, în *WBC* 30 (Dallas: Word Incorporated, 2002).
- HAMILTON, V.P., *The Book of Genesis. Chapters 1-17*, în *The New International Commentary on the Old Testament* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1990).
- HAMILTON, Victor P., *The Book of Genesis*, în *NICOT* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing Co., 1990).
- HARTLEY, E., *The Book of Job*, în *The New International Commentary on the Old Testament* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1988).
- HOUSE, P.R., *1, 2 Kings*, în *The New American Commentary* 8 (Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001).
- HUBBARD, R.L.J., *First and Second Kings* (Chicago: Moody Press, 1991).
- IRVING, Edward, *A Discourse on the Prophecies of Daniel and the Apocalypse* (Glasgow: Collins, 1828).
- KIDANER, David, *Genesis, An Introduction and Commentary*, în *Tyndale Old Testament Commentaries*, ed. D.J. Wiseman (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 1967).
- KIDNER, D., *Psalms 1-72: An introduction and commentary*, în *Tyndale Old Testament Commentaries* 15 (London: Inter-Varsity Press, 1973).

- LANGE, B.A. et al., *A commentary on the Holy Scriptures: 1 Kings* (Bellingham: Logos Research Systems, Inc., 2008).
- LUMBY, J.R., *The Second Book of the Kings with Introduction and Notes* (Cambridge: University Press, 1891).
- MATHEWS, Kenneth A., „Genesis 1-11:26,” în *The New American Commentary 1A* (Nashville: Broadman & Holman Publishers, 1995).
- MAYS, J.L., *Psalms. Interpretation, a Bible commentary for teaching and preaching* (Louisville: John Knox Press, 1994).
- MCKENNA, D.L. și L.J. OGILVIE, *The Preacher's Commentary Series: Job, 12* (Nashville: Thomas Nelson Inc., 1986).
- MILLER, Stephen R. et. al., *Daniel*, în *NAC 18* (Tennessee: Broadman & Holdman Publishers).
- MOYISE și M. MENKEN, *The Psalms in the New Testament* (London/ New York: T&T Clark, 2004).
- MURPHY, J.G., *Notes on the Old Testament: Genesis* (Grand Rapids: Baker, 1988).
- Nicolae NEAGA, *Facerea* (Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1945).
- OANCEA, Constantin, *Narațiunile profetice din Cartea I Regi, Introducere, traducere și comentariu* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2008).
- OANCEA, Constantin, *Profetul Ilie și narațiunea despre secetă. Studiu exegetic și hermeneutic* (Sibiu: Andreiana/Astra Museum, 2014).
- REYBURN, William D. și E.M. FRY, *A Handbook on Genesis*, în *UBS handbook series* (New York: United Bible Societies, 1997).
- SCHULE, Andreas, „Made in Image of God: The concepts of divine images in Gen 1-3,” *ZAW 117* (2005).
- SPEISER, E.A., *Genesis: Introduction, translation and note*, în *The Anchor Yale Bible* (London: Yale University Press, 2008).
- SPENCE-JONES, H.D.M., *The Pulpit Commentary: Genesis* (Bellingham: Logos Research Systems, Inc., 2004).
- TARNAVSCHI, Vasile, *Facerea. Traducere și comentariu* (Cernăuți: Societatea Tipografică Bucovineană, 1907).
- TIMUȘ, Gherasim, *Note și meditații asupra Psalmilor* (București: Tipografia Gutenberg Joseph Gobel, 1896).
- VAWTER și L.J. HOPPE, *A new heart: A commentary on the book of Ezekiel*, în *International theological commentary* (Grand Rapids: Eerdmans, 1991).

- WALTKE, B.K. și C.J. FREDRICKS, *Genesis: A commentary* (Grand Rapids: Zondervan, 2001).
- WENHAM, G.J., *Genesis 1-15*, în *WBC 1* (Dallas: Word Inc., 2002).
- WESTERMANN, Claus, *A Continental Commentary: Genesis 1-11* (Minneapolis, Fortress Press, 1994).
- WISEMAN, D.J., *1 and 2 Kings: An introduction and commentary*, în *Tyndale Old Testament Commentaries 9* (Nottingham: Inter-Varsity Press, 1993).
- YOUNG, E.J., *The Book of Isaiah* (Grand Rapids: Eerdmans, 1972).

VI. CĂRȚI DE SPECIALITATE

- BAAB, O.J., *The theology of the Old Testament* (Nashville: 1949).
- BORCA, Vasile, *Omul – încununare a operei creației. Natura și destinul său în lumina revelației Vechiului Testament* (Baia Mare: Ed. Universității de Nord, 2007).
- BRUEGGEMANN, Walter, *Theology of the Old Testament* (Fortress, Minneapolis, 1997).
- CHIRILĂ, Ioan, *Fragmentarium exegetic filonian II. Nomothetica, repere exegetice la Decalog* (Cluj-Napoca: Limes, 2003).
- CHIRILĂ, Ioan, *Model, chip, sens* (București: Eikon, 2017).
- CHIȚESCU, Nicolae et al., *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. 1 (Cluj-Napoca: Renașterea, 2004).
- CRAINIC, Nechifor, *Nostalgia paradisului* (Iași: Moldova, 1994).
- CROUZEL, *Théologie de l'image de Dieu chez Origène* (Paris, 1956).
- Daniel H. FRANK și Oliver LEAMAN, *History of Jewish Philosophy* (London/ New York: Routledge, 1997).
- DILDAY și L.J. OGILVIE, *The Preacher's Commentary Series. 1, 2 Kings*, vol. 9 (Nashville: Thomas Nelson Inc., 1987).
- EDMOND, Jacob, *Théologie de l'Ancient Testament* (Neuchatel, 1955).
- EICHRODT, Walther, *Theology of the Old Testament*, trad. J.A. Baker, 2 vol. (Philadelphia: The Westminster Press, 1967).
- EVDOKIMOV, Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu* (București: Christiana, 1995).
- EVDOKIMOV, Paul, *L'Orthodoxie* (Paris: Neuchâtel, 1959).
- FRUNZĂ, Sandu, *Iubirea și transcendența* (Cluj Napoca: Dacia, 1999).
- HENRY, Michel, *Întrupare – o filozofie a trupului* (Sibiu: Ed. Deisis, 2003).
- ICĂ, Ioan et al., *Sfinții Părinți despre originile și destinul cosmosului și omului* (Sibiu: Deisis, 2003).

- JOSHUA, Heschel Abraham, *Omnia nu e singur. O filosofie a iudaismului*, trad. Viviane Prager (București: Hasefer, 2001).
- KÖHLER, L.H., *Old Testament Theology*. ed. A.S. Todd (Westminster Press: Philadelphia, 1957).
- Lars THUNBERG, *Antropologia teologică a Sf. Maxim Mărturisitorul* (București: Sophia, 2005).
- LOSSKY, Vladimir, *După chipul și asemanarea lui Dumnezeu* (București: Humanitas, 1998).
- LOSSKY, Vladimir, *Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient* (Paris, 1944).
- LOSSKY, Vladimir, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Lidia și Remus Rus (București: Apologeticum, 2006).
- LOSSKY, Vladimir, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit* (București: Anastasia, 1992).
- MADINIER, Gabriel, *Conscience et amour* (Paris, 1954).
- Mirra Lot BORODINE, *La deification de l'homme* (Paris, 1970).
- MOLTMANN, Jürgen, *Dumnezeu în creație, o perspectivă ecologică asupra creației*, trad. Emil Jurcan și Jan Nicolae (Alba-Iulia: Reîntregirea, 2007).
- MUNTEANU, Liviu Galaction, *Paradisul biblic – căderea protopărinților în păcat – studiu exegetic* (Cluj-Napoca: Tipografia Eparhiei, 1939).
- NEAGA, Nicolae, *Hristos în Vechiul Testament* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2017).
- NEGOIȚĂ, Athanase, *Teologia biblică a Vechiului Testament* (București: Credința Noastră, 1992).
- NELLAS, Panayiotis, *Omnia – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, trad. Ioan I. Ică jr. (Sibiu: Deisis, 1994).
- POPOVICI, Iustin, *Credința ortodoxă și viața în Hristos* (Galați: Bunavestire, 2003).
- PREUSS, Horst Dietrich, *Old Testament Theology*, vol. 1, trad. Leo G. Perdue (Westminster: John Knox Press, 1991).
- RĂDUCĂ, Vasile, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa* (București: IBMO, 1996).
- ROSE, Serafim, *Scrieri* (București: Sophia, 2009).
- SELLIN, E., *Theologie des Alten Testaments* (Leipzig: 1933).
- ŠPIDLÍK, Tomáš, *Chipul și asemănarea lui Dumnezeu, în Spiritualitatea Răsăritului creștin. Manual sistematic*, trad. Ioan I. Ică jr. (Sibiu: Deisis, Col. Mistica, 1997).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Curs de ascetică și mistică ortodoxă în Ascetica și mistică ortodoxă* (Sibiu: Deisis, 1983).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1-2 (București: IBMO, 2010).

- STĂNILOAE, Dumitru, *Trăirea lui Dumnezeu în Ortodoxie* (Cluj Napoca: Dacia, 1996).
- SYSLING, Harry, *Tehiyat Ha-Metim* (Tubingen: J.C.B Mohr, 1996).
- TELEA, Marius, *Antropologia Sfinților Părinți Capadocieni* (Deva: Emia, 2005).
- TELEA, Marius, *Dubla natură a omului în lumina învățaturii Sântului Grigorie Teologul* (Sibiu: Ed. Universității „Lucian Blaga”, 2002).
- van IMSCHOOT, *Théologie de l’Ancien Testament* (I. Dieu, Paris-Tuournai, 1954).
- von BALTHASAR, Hans Urs, *La priere contemplative* (Paris: Fayard, 1972).
- VON RAD, Gerhard, *Old Testament Theology*, vol. 1, trad. D.M.G. Stalker (London: SCM Press, 1975).
- WILLIAMS, Peter, *From Eden to Egypt: Exploring the Genesis themes* (Epson: Day One Publishers, 2001).
- YOUNG, Edward J., *My Servants the Prophets* (Grand Rapids: Eerdmans, 1952).
- ZIMMERLI, Walther, *Old Testament Theology*, trad. David E. Green (Edinburgh: T&T Clark 2000).

VII. STUDII DE SPECIALITATE

- ABRUDAN, Dumitru, „Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului interreligios,” *MA* 1-3 (1979).
- ABRUDAN, Dumitru, „Filon din Alexandria și însemnătatea sa pentru exegeza biblică vechitestamentară,” *MA* 3-4 (1985).
- BĂLAȘA, Nicolae, „Restaurarea chipului lui Dumnezeu în om și lucrarea mântuitoare a lui Hristos,” *MO* 4-6 (1994).
- BIRKELAND, Harris, „The Belief in the Resurrection of the Dead in the Old Testament,” *Studia Theologica – Nordic Journal of Theology* 1 (1949).
- BORCA, Vasile, „Autonomia omului – destrămarea umanului,” în *Biblie și misiune creștină: popas aniversar Pr. Prof. Dumitru Abrudan* (Sibiu: Universității „Lucian Blaga”, 2010).
- BRANIȘTE, Marin M., „Concepția antropologică a lui Clement Alexandrinul,” *ST* 9-10 (1958).
- BUDE, Ioan, „Antropologia Vechiului Testament,” *ST* 3 (1989).
- CHIRILĂ, „Entheosis – țelul creației „ceruri noi și pământ nou” (2Pt 3,13. Mt 19,28: „la înnoirea lumii”),” în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” – Bioethica* 1 (2009)..
- CHIRILĂ, Ioan, „Celalalt, alteritate sau aproapele, distincții terminologice, repere practice pentru o (posibilă) reformulare a discursului apologetic,” *AFTOC* 9 (2005-2006).

- CHIRILĂ, Ioan, „În căutarea înțelegerii unitare a creației sau despre o altfel de înțelegere a globalizării,” *AFTOC* 10 (2006-2007).
- CHIRILĂ, Ioan, „«Viul-ființa» și legile seculare ale vieții,” în *Medicii și Biserica*, ed. Mircea Gelu Buta (Cluj-Napoca: Renașterea, 2007).
- CHIRILĂ, Ioan, „Componenta anastasică a persoanei umane,” în *Sensul vieții, al suferinței și al morții* (Alba-Iulia: Reîntregirea, 2008).
- CHIRILĂ, Ioan, „Cuvânt înainte. Celălalt, alteritate sau aproapele, *distincții terminologice, repere practice pentru o (posibilă) reformulare a discursului apologetic*,” *AFTOC* IX (2005-2006).
- CHIRILĂ, Ioan, „Despre Logos, creație și recreație,” *Studia TO* 2 (2008).
- CHIRILĂ, Ioan, „Dinamica chipului în cadrul lucrării asemănării cu Dumnezeu – exegeză biblică și antropologie socială,” *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa* 1-2 (1999).
- CHIRILĂ, Ioan, „Elemente de antropologie biblică: persoană/subiect, sine și suflet,” *Studia TO* 1 (2009).
- CHIRILĂ, Ioan, „Elemente de introducere în opera exegetică a lui Filon din Alexandria,” *Studia TO* 1-2 (2002).
- CHIRILĂ, Ioan, „Entheosis – thelos al întregii creații. Ceruri noi și pământ nou (2 Pt. 3, 13. Mt. 19, 28: «la înnoirea lumii»),” *Studia TO* 1 (2009).
- CHIRILĂ, Ioan, „Fragmentarium filonian: persoana – ființă dialogică și lecție pentru posteritate”, în *Studia TO* 1-2 (2001).
- CHIRILĂ, Ioan, „Kavod și Şekina – Slava lui Dumnezeu pre luminarea creaturii,” *AFTOC* 17 (2013-2014).
- CHIRILĂ, Ioan, „Omul – chip al lui Dumnezeu, în gândirea părinților capadocieni și în teologhisirea răsăriteană (încercare de precizare a conținutului unui concept antropologic),” *AFTOC* XII (2008-2009).
- CHIRILĂ, Ioan, „Omul. Microcosmos și macrocosmos – prolegomene hermeneutice,” în *Biserică, Societate, Identitate – In Honorem Nicolae Bocușan* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007).
- CHIRILĂ, Ioan, „Telosul omului, contemplație sau pragmatism?,” *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 1 (2002).
- CHIȚESCU, „Despre îndumnezeirea omului. De ce nu primesc Romano-Catolicii această învățătură,” *BOR* 6 (1938).
- CLINES, D.J.A., „The Tree of Knowledge and the Law of Yahweh,” *VT* 24 (1974).

- CODRESCU, Răzvan, „*Noul Adam și Noua Evă. O altă paradigmă a diviziunii sexuale,*” *Tabor* 1 (2010).
- COMAN, I.G., „Elemente de antropologie în operele Sfântului Iustin Martirul și Filozoful,” *BOR* 3 (1968).
- FRUNZĂ, Sandu, „Calea spre Euharistie și Chip”, postfață la *Dumitru Stăniloae, trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie* (Cluj-Napoca: Ed. Dacia, ²1999).
- FRUNZĂ, Sandu, „Între eu și El – studiu antropologic pe tema subiectivizării,” *Renașterea* 2 (1995).
- GHIUȘ, Benedict, „Creațiunea după Sfânta Scriptură, ” *MO* 9-10 (1957).
- GOTSTEIN, Alon Goshen, „The Body as Image of God in Rabbinic Literature,” *Harvard Theological Review* 2 (1994).
- HOROWITZ, Maryanne Cline, „The Image of God in man – is Woman included?”, *Harvard Theological Review* 3-4 (1979).
- LOSSKY, Vladimir, „Chip și asemănare,” *ST* 1 (1991).
- MIHĂLȚAN, Ioan, „Învățătura despre chipul lui Dumnezeu în om privită interconfesional”, *MB* 1-2 (1987).
- MIHOC, Vasile, „Omul – chip și asemănare a lui Dumnezeu – deși poartă ranele păcatelor,” *MA* 7-9 (1981).
- MILLER, Maxwell J., „In the «image» and «likeness» of God,” *Journal of Biblical Literature* 3 (1972).
- MOORE, S., „Resurrection and Immortality: Two Motifs Navigating Confluent Theological Streams in the OT (Dan 12,1-4),” *TZ* 39 (1983).
- MORITZ, Joshua M., „Animals and the Image of God in the Bible and Beyond,” *Dialog: A journal of Theology* 2 (2009).
- PAȘCA-TUȘA, Stelian, „Numele lui Dumnezeu semn al prezenței personale și acțiunea sa mântuitoare (sotirică),” *Studia TO* 1 (2010).
- PETCU, Liviu, „Căderea protopărinților în păcat – viziunea spiritualității ortodoxe,” *RT* 2 (2007)..
- PETERSON, „L’image di Dio in S. Ireneo,” *Scuola Cattolica* 19 (1941).
- Petre SEMEN, „Sensul expresiei „Iom-Iahve” – „Ziua Domnului” la profeții Vechiului Testament,” *ST* 1-2 (1978).
- POPESCU, Dumitru, „Problema chipului din om după Sfântul Grigorie de Nyssa,” *GB* 3-4 (1961).
- RADU, Dumitru, „Mântuirea – a doua creație a lumii,” *O* 2 (1986).

- RĂDUCĂ, Vasile, „Teodicee și cosmologie la Sf. Grigorie de Nyssa,” în *ST* 1-2 (1992).
- SEMEN, Petre, „Învățătura despre suflet în cărțile Vechiului Testament,” *Studii Teologice* 9-10 (1977).
- STĂNILOAE, Dumitru, „Dumnezeu este iubire,” *O* 3 (1971).
- STĂNILOAE, Dumitru, „Sfânta Treime, creatoarea, mântuitoarea și ținta veșnică a tuturor credincioșilor,” *O* 2 (1986).
- STEENBERG, „The worship of Adam and Christ as the image of God,” *Journal for the Study of the New Testament* 39 (1990).
- TEȘU, Ioan, „Omul – chip al lui Dumnezeu, chemat la asemanarea deplină cu el,” în *Omul – taină teologică. Studii de spiritualitate filocalică* (București: Christiana, 2001).
- TOFANĂ, Stelian, „Doctrina lui Filon din Alexandria în lumea iudaismului elenistic și interferențele ei cu creștinismul primar,” *AFTOC* III (1994-1996).
- TURCU, Ioan, „Conceptul de chip și implicațiile lui soteriologice,” *O* 4 (1959).
- VIȘESLAVȚEV, „Das Ebenbild Gottes in dem Sündenfall”, în *Kirche, Staat und Mensch, russisch-orthodoxe Studien* (Genf, 1937).
- VORNICESCU, Nestor, „Dragostea față de om după scriitorii creștini din veacurile al doilea și al treilea,” *ST* 9-10 (1958).
- VORNICESCU, Nestor, „Învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa despre chip și asemanare,” *ST* 9-10 (1956).
- ZENOVWSKY, Vasile V., „Problemele antropologiei creștine,” în *BOR* 9-10 (1935).